

O'QUVCHILARDA ALTRUISTIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI

Otajonova Maftuna Sultonmurodovna

Qo'qonDU assistant-o'qituvchisi p.f.b.f.d (Phd)

otajonovamaftun@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o'quvchilarda altruistik kompetensiyani rivojlantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning pedagogik ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda altruistik kompetensiyaning mazmun-mohiyati, uning o'quvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasidagi o'rni hamda milliy qadriyatlar asosida shakllanish jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, insonparvarlik, mehr-oqibat, bag'rikenglik, hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi umuminsoniy qadriyatlarning o'quvchilarda altruistik xulq-atvorni rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Maqolada ta'lim jarayonida interfaol metodlar, jamoaviy faoliyatlar va tarbiyaviy tadbirlar orqali altruistik kompetensiyani shakllantirishning samarali usullari ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot natijalari yosh avlodni ma'naviy barkamol, ijtimoiy faol va insonparvar shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so'zlar: *altruizm, altruistik kompetensiya, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, insonparvarlik, bag'rikenglik, ijtimoiy mas'uliyat, hamkorlik, kompetensiyaviy yondashuv, tarbiyaviy faoliyat, o'quvchi shaxsi, pedagogik texnologiyalar.*

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda yosh avlodni nafaqat bilimli, balki yuksak ma'naviyatli, insonparvar va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning altruistik kompetensiyasini rivojlantirish, ya'ni boshqalarga beg'araz yordam berish, hamkorlik qilish, jamiyat manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo'ya olish kabi fazilatlarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Chunki altruistik kompetensiya yoshlarning ijtimoiy faolligi, ma'naviy yetukligi hamda sog'lom ijtimoiy munosabatlarni qaror toptirishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Altruistik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Xalqimizning azaliy qadriyatlari bo'lgan mehr-oqibat, saxovat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, hamjihatlik va bag'rikenglik kabi fazilatlar yosh avlod tarbiyasining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Shu bilan birga, inson huquqlari, tinchliksevarlik, tolerantlik, insonparvarlik kabi umuminsoniy qadriyatlar ham o'quvchilarda altruistik dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu qadriyatlarning uyg'unligi ta'lim

jarayonida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan, altruistik kompetensiyani shakllantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda samarali pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish zarurati mavjud. Mazkur maqolada o'quvchilarda altruistik kompetensiyani rivojlantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarining pedagogik ahamiyati, ularning tarbiyaviy imkoniyatlari hamda ta'lim jarayonidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

O'quvchilarda altruistik kompetensiyani rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarida muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri sifatida o'rganilib kelinmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalashda altruizm, insonparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat tushunchalarining ilmiy mohiyatini yoritishga alohida e'tibor qaratilgan. Xorijiy olimlardan Ogust Kont altruizm tushunchasini ilk bor ilmiy muomalaga kiritgan bo'lib, uni insonning boshqalarga beg'araz yordam ko'rsatishga tayyorligi sifatida talqin qilgan. Uning fikricha, jamiyat taraqqiyoti insonlarning o'zaro hamkorligi va ijtimoiy birdamligiga bog'liqdir. Keyinchalik Abraham Maslou va Karl Rodjers kabi gumanistik psixologiya vakillari altruistik xulq-atvorni insonning o'zini namoyon etishi va ma'naviy yetukligi bilan bog'laganlar. Ularning tadqiqotlarida insonparvarlik, empatiya va boshqalarga yordam berishga intilish shaxs kamolotining muhim ko'rsatkichlari sifatida izohlanadi. Pedagogik tadqiqotlarda altruistik kompetensiyani rivojlantirishning axloqiy va tarbiyaviy jihatlari keng yoritilgan. Lev Vigotskiy ta'lim va ijtimoiy muhitning shaxs rivojlanishidagi ahamiyatini asoslab, o'quvchilarda ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish jarayoni muloqot va hamkorlik asosida amalga oshishini ta'kidlagan. Jon Dyui esa ta'limni ijtimoiy tajriba bilan bog'lab, jamoaviy faoliyat va hamkorlik orqali o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat hissi rivojlanishini qayd etgan.

O'zbek pedagog olimlari tomonidan ham milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida yoshlarni tarbiyalash masalalari chuqur tadqiq etilgan. Jumladan, Abdulla Avloniy o'zining pedagogik qarashlarida insonparvarlik, mehr-oqibat va axloqiy tarbiya masalalariga katta e'tibor qaratgan. U "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot masalasidir" deya yoshlar tarbiyasining jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini alohida ta'kidlagan. Shuningdek, zamonaviy o'zbek pedagoglari tomonidan kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash masalalari keng tadqiq qilinmoqda. So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlarda altruistik kompetensiyani rivojlantirishda empatiya, kooperativ ta'lim, volontyorlik faoliyati va ijtimoiy loyihalarning samaradorligi alohida qayd etilgan. Tadqiqotchilar altruistik xulq-atvorni shakllantirishda oilaviy muhit, maktab jamoasi va madaniy qadriyatlarining o'zaro integratsiyasi muhim omil ekanligini ta'kidlaydilar. Shu bilan birga, milliy va

umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligi o'quvchilarda tolerantlik, bag'rikenglik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslangan. Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, altruistik kompetensiyani rivojlantirish jarayoni o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu jarayonda milliy va umuminsoniy qadriyatlar muhim pedagogik asos vazifasini bajaradi. Biroq mavjud tadqiqotlarda aynan o'quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirishning pedagogik mexanizmlari va innovatsion metodlari yetarlicha yoritilmaganligi ushbu yo'nalishda qo'shimcha ilmiy izlanishlar olib borishni talab etadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri — yosh avlodni nafaqat bilimli, balki yuksak ma'naviyatli, insonparvar va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, o'quvchilarda altruistik kompetensiyani rivojlantirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Altruistik kompetensiya insonning boshqalarga yordam berishga tayyorligi, jamiyat manfaatlarini qadrlashi, hamkorlik va mehr-oqibat asosida faoliyat olib borish qobiliyatini ifodalaydi. Mazkur kompetensiyani shakllantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar muhim tarbiyaviy omil vazifasini bajaradi.

Milliy qadriyatlar xalqning ko'p asrlik tarixiy tajribasi, urf-odatlarini, an'analari, ma'naviy merosi va turmush tarzida shakllangan insoniy fazilatlar tizimi hisoblanadi. Har bir xalqning milliy qadriyatlari uning madaniyati, dunyoqarashi va ijtimoiy hayotini aks ettiradi. O'zbek xalqining milliy qadriyatlari ham asrlar davomida shakllanib, yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Ayniqsa, mehr-oqibat, saxovatpeshalik, mehmondo'stlik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, bag'rikenglik, qo'ni-qo'shnichilik va hamjihatlik kabi qadriyatlar xalqimiz ma'naviyatining ajralmas qismi sanaladi.

Mazkur qadriyatlar o'quvchilarda altruistik kompetensiyani rivojlantirishning muhim omillaridan biridir. Chunki altruizm insonning boshqalarga beg'araz yordam ko'rsatishi, jamiyat manfaatlarini qadrlashi va insonlarga mehribon munosabatda bo'lishida namoyon bo'ladi. Milliy qadriyatlar asosida tarbiyalangan o'quvchi atrofda insonlarga nisbatan e'tiborli, mehribon va mas'uliyatli bo'lib voyaga yetadi. Masalan, o'zbek oilalarida bolalarga kichik yoshdan boshlab kattalarga yordam berish, mehmon kutish, nochorlarga ko'maklashish, jamoada ahillikni saqlash kabi odatlar singdiriladi. Bu esa bolalarda insonparvarlik, hamdardlik va o'zaro yordam ko'rsatish ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, "hashar", "xayriya", "saxovat" kabi milliy an'analarda altruistik fazilatlarining amaliy ifodasidir. Bunday an'analarda orqali yoshlar jamoa manfaatlarini yo'lida birgalikda faoliyat yuritishga, boshqalarning muammolariga befarq bo'lmaslikka va hamjihatlik ruhida yashashga o'rganadilar. Masalan, mahallalarda tashkil etiladigan umumxalq hasharlari yoki ehtiyojmand oilalarga ko'rsatiladigan yordam tadbirlari o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat va

fuqarolik burchini his qilish tuyg'ularini rivojlantiradi. Oilaviy muhit ham altruistik kompetensiyani shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ota-onalarning o'zaro hurmat, mehr-oqibat va g'amxo'rlikka asoslangan munosabati bolalar uchun tarbiyaviy namuna bo'lib xizmat qiladi. Agar oilada insonparvarlik va saxovat qadrlansa, farzandlarda ham boshqalarga yordam berishga moyillik kuchayadi. Shu bois oiladagi ma'naviy muhit altruistik kompetensiyaning dastlabki shakllanish bosqichi sifatida qaraladi.

Ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy tadbirlar ham o'quvchilarda altruistik sifatlarni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Sinf soatlari, ma'naviy-ma'rifiy uchrashuvlar, teatr sahnalari, rolli o'yinlar, ijtimoiy loyihalar va jamoaviy tadbirlar orqali o'quvchilarga insonparvarlik, mehr-shafqat va hamkorlik g'oyalari singdiriladi. Ayniqsa, buyuk ajdodlarimizning hayoti va faoliyati misolida yoshlarda ezgulik, saxovat va odamiylik fazilatlarini shakllantirish mumkin. Shuningdek, milliy qadriyatlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, Vatanga muhabbat va jamiyat oldidagi mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Bu esa ularning nafaqat shaxsiy manfaatlarini, balki jamoa va jamiyat manfaatlarini ham qadrlashiga olib keladi. Natijada altruistik kompetensiyaga ega bo'lgan, ijtimoiy faol va ma'naviy yetuk shaxslar shakllanadi. Demak, milliy qadriyatlar o'quvchilarda altruistik kompetensiyani rivojlantirishning muhim ma'naviy-pedagogik asosini tashkil etadi. Ular yosh avlodni insonparvarlik, mehr-oqibat, hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyat ruhida tarbiyalash orqali barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuminsoniy qadriyatlar esa barcha xalqlar va jamiyatlar tomonidan tan olinadigan axloqiy me'yorlar va insoniy tamoyillarni o'z ichiga oladi. Insonparvarlik, tinchliksevarlik, bag'rikenglik, adolat, erkinlik, tenglik va ijtimoiy mas'uliyat kabi qadriyatlar o'quvchilarning ma'naviy dunyoqarashini kengaytiradi hamda ularda boshqalarning manfaatini tushunish va qadrlash hissini rivojlantiradi. Umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan tarbiya o'quvchilarda empatiya, tolerantlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligi altruistik kompetensiyani rivojlantirishning muhim pedagogik asosini tashkil etadi. Chunki milliy qadriyatlar o'quvchilarda o'z xalqiga, oilasiga va jamiyatiga sadoqat tuyg'usini shakllantirsa, umuminsoniy qadriyatlar boshqa millat va madaniyatlarga hurmat bilan qarash, inson huquqlarini qadrlash hamda global muammolarga befarq bo'lmaslik kabi fazilatlarini rivojlantiradi. Natijada o'quvchilarda nafaqat mahalliy, balki global ijtimoiy mas'uliyat hissi ham shakllanadi.

Ta'lim jarayonida altruistik kompetensiyani rivojlantirish uchun turli pedagogik texnologiya va metodlardan foydalanish muhimdir. Jumladan, jamoaviy loyihalar, ijtimoiy aksiyalar, volontyorlik faoliyatlari, muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar va interfaol metodlar orqali o'quvchilarda hamkorlik, o'zaro yordam va insonparvarlik tuyg'ularini rivojlantirish mumkin. Bunday faoliyatlar jarayonida o'quvchilar

boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishga, jamoada ishlashga va jamiyat manfaatlari uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar. Shuningdek, pedagog va ota-onalarning shaxsiy namunasi ham altruistik kompetensiyani shakllantirishda muhim o'rin tutadi. O'qituvchining o'quvchilarga nisbatan mehribon, adolatli va insonparvar munosabati, ota-onalarning oiladagi ijobiy tarbiyaviy muhiti bolalarda altruistik sifatning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli altruistik kompetensiyani rivojlantirish uzluksiz tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, milliy va umuminsoniy qadriyatlar o'quvchilarda altruistik kompetensiyani rivojlantirishning muhim ma'naviy-pedagogik asosini tashkil etadi. Ushbu qadriyatlar asosida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayoni yosh avlodni insonparvar, bag'rikeng, ijtimoiy faol va ma'naviy barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlar to'plami. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 256 b.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 160 b.
3. Lev Vigotskiy. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991. – 480 b.
4. Jon Dyui. Demokratiya va ta'lim. – New York: Macmillan Publishing, 1916. – 434 b.
5. Abraham Maslou. Motivatsiya va shaxs. – New York: Harper & Row Publishers, 1954. – 411 b.
6. Karl Rodjers. On Becoming a Person. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1961. – 420 b.
7. Ogust Kont. Cours de philosophie positive. – Paris: Bachelier Publishing, 1852. – 520 b.
8. Ochil Musurmonova. Oila ma'naviyati va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 224 b.
9. Ravshan Ishmuhamedov. Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 304 b.
10. Abdug'ani Xoliqov. Pedagogik mahorat va tarbiyaviy faoliyat asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 288 b.

